
A korai német területek egyik jogi eszköze: az inkvizitórius eljárás és a boszorkányperek kapcsolata

Koncz Ibolya Katalin*

Az inquisitio generalissima, mint a nyomozóelví eljárás előfutára

A 16. század közepétől a tételes jogban már a német területeken is ismert volt a megelőző jellegű, preventív célkitűzésű 'inquisitio generalissima', másnéven „cirkálás”. Ezt a tevékenységet a szolgabírák végezték annak érdekében, hogy a „vidék megtisztítsák a gonosz emberektől” abban az esetben is, ha a hatóságokhoz nem érkezett vád vagy feljelentés. Jelentős változások nélkül élt tovább ez a jogintézmény még a 18. században is. Lényeges eltérés az akkuzatórius eljárás szemléletmódjához képest abban figyelhető meg, hogy az 'inquisitio generalissima' során már nem csak a sértett, vagy hozzátartozója által tett feljelentés – azaz magánvád – esetén, hanem annak hiányában is, a tényeket, bizonyítékokat felkutatva kellett eljárniuk a szolgabíráknak. Így egy újabb lehetőséget biztosítottak a korai német állam tisztviselőinek arra, hogy a sokszor tanulatlan, egyszerű emberekből álló lakosságot befolyásolni tudják. A fennmaradt iratok alapján megfigyelhető, hogy általában ezektől a hivatali emberektől a falu népe félt, sokszor rettegett, hiszen tudták, hogy időről időre meg fognak jelenni a térségben és mindenképpen addig kérdeznak, kutatnak, míg valakit bűncselekmény elkövetésével meg nem vádolhatnak.

A 16. és 17. század fordulóján, a reneszánsz, és az újra megismert, objektív bizonyítást követelő római jog hatására a büntetőeljárás fejlődése, változása figyelhető meg. Az addig szokásos akkuzatórius eljárást az inkvizitórius váltotta fel. Valamint a bűncselekmény jelentős részét már nem 'crimen privatum'-nak, hanem 'crimen publicum'-nak minősítették. További jelentős változás a bíró perben való szerepében figyelhető meg, hiszen a korábbi tárgyalás felügyelet helyett ekkor már törekedett a felkutatott és beszerzett bizonyítékok felhasználására. A bíró aktív szerepe mellett új elemeket is bevezetésre kerültek. Ilyen újdonságnak számított hogy a korábbi eskü, vagy isten ítéleti bizonyítékok helyébe már korszerűbbek alkalmazására került sor, mint a tanúvallomások¹ – fontos a többes szám

---

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék.

¹ *Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. und des Heiligen Römischen Reichs von 1532.* Herausgegeben und erläutert von Friedrich-Christian Schroeder. Reclam, Stuttgart 2000, (a továbbiakban: CCC.), 67. szakasz

használata, hiszen újból előtérbe került az 'unus testis nullus testis' elv –, a tortúra alkalmazása², amellyel az eljárás alá vont személyt sújtották, és a hatóság számára a leghatékonyabb eszköznek minősült arra, hogy minden kérdésre megfelelő választ tudjon kicsikarni a szerencsétlenekből. Megfigyelhető, hogy az 1600-as évektől a boszorkánypereket is az inkvizitórius eljárás új szellemében tárgyalták. Ennek következtében szemléletesen mutatatható be az új eljárás menete a boszorkánypereken keresztül.

A német területek bírósági eljárása boszorkányperek esetén

A tárgyalt időszakban és a vizsgált bűncselekményi körre a municipális rendelkezéseken kívül két releváns normát alkalmaztak a német területeken. Az első, az 1486-ban megjelent *Malleus malficarum*, amely először latinul, majd később német fordításban is megjelent³, így segítve az eljáró bíróságok munkáját⁴. A második, a Német Nemzet Szent Római Birodalmának büntetőjogi és büntető eljárásjogi történetében jelentős állomásnak tekinthető, 1532-ben kiadott *Constitutio Criminalis Carolina*. Ez volt az első olyan birodalmi törvény, amellyel a központi hatalom primátusát kívánta az uralkodó hosszú évszázadok után ismét helyreállítani és megerősíteni. A Carolina már az inkvizitórius formulát vezette be és tette kötelezővé a birodalom területén⁵. Büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat is tartalmazott. Éppen ezért a boszorkányperek esetében is ennek a szabályait tekintették iránymutatónak. A 109. szakasza kimondta, hogy a kárt okozó varázslás elkövetőjével szemben nemcsak a *Malleus maleficarum*-ot lehet kizárólagosan alkalmazni, hanem, miután a deliktumot egyházi helyett világi bűncselekménynek minősítették a Carolina szabályai is irányadóak.⁶ Így jelen tanulmányban is elengedhetetlen, hogy mindkét normára történjen utalás.

A Carolina rendelkezései értelmében a büntetőeljárás három részre oszlott, úgymint előkészítő eljárásra, törvényszék előtti eljárásra és végrehajtási részre.

Az előkészítő eljárás

Az előkészítő eljárás további két alrészre bontható, úgymint gyanúsítás

---

² CCC. 23. szakasz

³ André Schnyder, *Malleus maleficarum von Heinrich Institoris (alias Kramer), unter Mithilfe Jakob Sprengers aufgrund der dämonologischen Tradition zusammengestellt. Kommentar zur Wiedergabe des Erstdrucks von 1487*, Göppingen 1993. 2-23.pp.; Wolfgang Behringer, Günter Jerouschek (Hg., Übers.), Werner Tschacher (Übers.): *Der Hexenhammer. Malleus maleficarum*, München, 2000. 803.p.

⁴ Még a 17. századból is maradtak fenn periratok, amelyek alapján megállapítható, hogy az eljáró bíróság a birodalmi törvény helyett, mellett a *Malleus maleficarum* alapján intézkedett, annak rendelkezéseit betartva hozta meg ítéletét. Például: Wolfgang Behringer: *Hexen und Hexenprozesse in Deutschland*, München, 1988.; Gerhard Schormann: *Hexenprozesse in Deutschland*, Göttingen, 1986.

⁵ Harald, Maihold: „auß lieb der gerechtigkeit vnd umgemeynes nutz willen” – Die *Constitutio Criminalis Carolina* von 1532 In: *ius.full* 2006, S. 76-86 (a továbbiakban: Maihold, 2006.); 80.p.

⁶ CCC 109. szakasz

(feljelentés) és letartóztatás. A gyanúsítás első eleme az úgynevezett titkos nyomozás, amelynek célja a tény feltárása és bizonyítása két tanú, vagy a terhelt vallomása által.⁷

A Carolina 44. szakasza a varázslás gyanújáról a következőket írja: „Ha valaki felajánlkozik, hogy mást varázslásra tanít. Ha valaki mást kártokozó varázslással fenyeget, amennyiben a jelzett károkozás a fenyegetettnek megtörtént. Ha valaki varázslóval vagy varázsló asszonnyal szoros kapcsolatban van. Ha valaki bűbájos dolgokkal, mozdulatokkal, szavakkal és módokkal foglalkozik és különösen, ha varázslás miatt rosszhírű.”⁸

Ezek az adatok olyan pontatlanok, hogy csaknem mindenkit varázslás gyanújába kerülhetne. Gondoljunk csak egy visszautasított kérelmezőnőre, aki a szomszéd házáat azért hagyta el szitkozódva, átkozódást mormolva, mert neki semmit sem adtak. Ha a ház lakóit a következő időkből valamilyen szerencsétlenség éri, azt meg akarván magyarázni, eszükbe jut a szitkozódó, így a gyanú rögtön rá terelődik és így nem áll messze attól, hogy ellene megfenyegetés és bekövetkezett kártokozó varázslás miatt keresetet indítsanak.

A Carolina 44. szakaszának harmadik fogalmi meghatározása is pontatlanul definiált, hiszen a „varázslónő” egész családját vele szoros kapcsolatban él.⁹

Érdemes külön kiemelni az 1629-ben a Nassau-Siegeni bíróság által összeállított úgynevezett definíciós ismérvek listát, amelyet konkrét adatnak tartottak a boszorkányok felkutatásához. Eszerint varázslással volt gyanúsítható, aki például vesszőt, vagy más dolgot a levegőbe vetett, abban a reményben, hogy azzal zivatart okoz. Ha ez ténylegesen bekövetkezett – az égzendülés –, jobb volt ha menekült, hiszen boszorkányként foghatták meg.¹⁰

Döntő volt egy boszorkányper megkezdésénél a hírhedség és a feljelentés, azaz „*fundamentum est in communi fama*” – mint az eljárás domináns alapja.¹¹ A fennmaradt bírósági iratok margóján olvasható jegyzetekből arról lehet meggyőződni, hogy minden feljelentő, aki egy ilyen hírhedség alapján feljelentést tett, 10 guldent kapott. Így nemcsak a buzgóság, hanem az anyagi érdekelttség is elősegítette, hogy egyre több feljelentést tegyenek.¹² Így, a híresztelések sokkal nagyobb veszélyt jelentettek az érintettek számára, hiszen a hírhedség feljelentéssé válhatott. Azonban az így megindított boszorkányper során a vád alá vont személyeket kínvallatásnak vették alá. Az elszennvedett fájdalmak hatása alatt a legtöbb szerencsétlen meg kívánt felelni kínzó elvárásainak és legjobb tudása szerint felelt az előre megfogalmazott kérdésekre. A perakták alapján kimutatható, hogy a kínzások alkalmával általában azon személyeket is megnevezték tettetársnak, boszorkánytársnak, akik feljelentették őket, akik tehát

⁷ CCC 67. szakasz

⁸ CCC 44. szakasz

⁹ Schormann, Gerhard: *Hexenprozesse in Deutschland* Göttingen 1986., (a továbbiakban: Schormann, 1986.), 45.p.

¹⁰ Schormann, 1986., 46-47.pp.

¹¹ Merzbacher, Friedrich: Hexenprozess in Franken In: *Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte 56. kötet* München, 1957. (a továbbiakban: Merzbacher, 1957.), 111.p.

¹² Dürr, Otto: Der Hexenbischof von Würzburg In: *Frankenwarte 42. szám* 1937.okt.22. (a továbbiakban: Dürr, 1937.), 42.p.

az „aljas lárma” mögött álltak.¹³

A letartóztatás

A boszorkánypöröly (*Malleus Maleficarum*) második részének 6. kérdése a gyanús dolgok elleni bírói magatartásról ad információt. Eszerint előre látható, hogy a feljelentettek szökésgyanúsak, ezért le kell őket tartóztatni.¹⁴

A törvényhatóság elé való idézést a törvényszolga szóban, a megidézett házában, a jelenlévők tájékoztatásával tette meg.

Ha egy személy varázslás gyanújába került, többnyire speciálisan az ilyen bűncselekményt elkövetők számára létrehozott börtönbe zárták, megközelíthetetlen, földalatti tömlöcbe vagy nehezen megmászható masszív toronyba, esetleg emeletes házakba (varázsló-, vagy boszorkányházba) vitték, úgy, hogy a külvilággal való kapcsolattartás rendkívül nehéz, esetleg teljesen lehetetlen legyen. A foglyokkal legtöbbször minden más körülményt tekintve, az eljárás kezdeti időszakában jól bántak. Miután a gyanúsítottat megszokott környezetéből kiemelték, a megszokott emberi kapcsolatait lehetetlené tették, a bíró parancsára, a *Malleus Maleficarum* III. 2. rész 6. rendelkezése szerint, a gyanúsított házát átkutatták.¹⁵

Első sorban gyanús boszorkányeszközöket, mint villát, fűszernövényt, tálakat, főzeteket és hasonló, egyébként a mindennapi élethez szükséges általános dolgokat, eszközöket akartak találni. Miután ezen tárgyak jelentős része minden háztartásban előfordul, így a házkutatások minden esetben eredményes zárultak. A letartóztatással együtt járt a gyanúsított tulajdonában lévő összes javak leltárának felvétele is (ingóságok feljegyzése, állatállomány stb.).

A törvényszék előtti eljárás

Ez a szakasz ugyancsak két részre, a titkos bírósági eljárás és az utolsó bírósági tárgyalás (nyilvános tárgyalás) tagolódott.

A titkos bírósági eljárás a gyanúsított megvádolásával kezdődött, lényegében ezzel nyílt meg a per. Az ügyvédi keresetekben többnyire hivatali szervezet büntető panaszáról beszéltek¹⁶, amelyben az eljárás alá vont személyt varázslással vádolták meg. Ugyanakkor a bírót és az ülnököket figyelmeztették, hogy a tartományúr büntetőtörvénykönyve szerint kell eljárniuk, és a megvádolt személyt rettenetes gonosztetteiért keményen és komolyan meg kell büntetniük. Eszerint a bírónak és az esküdteknek a hatályos jogszabályok szerint kellett ezeket a személyeket

¹³ Schormann, 1986., 49.p.

¹⁴ Sprenger, Jakob-Instititor, Heinrich: *Der Hexenhammer (Malleus Maleficarum)* Aus dem Lateinischen Übertragen von Schmidt J.W.R. München, 1982. (továbbiakban: Schmidt,1982.), III. 50.p.

¹⁵ Schmidt, 1982. III. 50.p.

¹⁶ Leitschuh, Friedrich: *Beiträge zur Geschichte des Hexenwesens in Franken* Bamberg, 1883. (a továbbiakban: Leitschuh, 1883.), 53.p.

szigorúan megbüntetni, amellyel az is a céljuk volt, hogy más, hasonló gondolkodású személyeket elriasszanak.

Vallatás és inkvizíció

Ezután következett a bíró és néhány esküdt által végzett vallatás – inkvizíció –, amely tanácsosok vagy más bírósági ülnök és egy bírósági írnok jelenlétében folyt le. Gyakran volt jelen még egy fejedelmi bizottsági tanács is, mint ellenőrző szerv¹⁷, hogy a többi bírósági személy részéről megakadályozza a boszorkányokkal szembeni esetleges enyhe bánásmódot.

A boszorkányperekben a vádlottaknak célzott kérdéseket tettek fel, amiket csak igennel vagy nemmel lehetett megválaszolni. Kérdésmintákat – interrogatiókat (interrogatoria generalia et specialis) – állítottak fel, hogy a válaszadást megkönnyítsék, amellet azonban figyeltek arra is, hogy az adott ügyben fontosnak tartott lényegi elemeket ne hagyják ki.¹⁸

Ha a vádlottat sem békésen, sem gyötörő bebörtönzésen keresztül nem sikerült rábírnai a vallomástételre, akkor vették igénybe a kínvallatást¹⁹. A „territio verbalis”-t – a kínzó eszközök hatásainak elmagyarázása²⁰ – követte a „territio realis” – a kínzóeszközök felhelyezése, de hangsúlyozandó, hogy a felhelyezésen kívül még nem valósult meg az eszközök alkalmazása. Ezt követte, ha még mindig nem volt vallomás, a tényleges tortúra.²¹ A bíróságnak kötelessége volt a kérdések feltevése előtt az enyhítő körülményeket megvizsgálni.²² Ezt követően kerülhetett sor az előre megfogalmazott kérdések feltételére, amelyekre a vádlottnak a kínvallatás folyamán kellett megfelelő választ adnia. A törvény hangsúlyozta, hogy a kínvallatás során tilos volt a vádlott számára befolyásoló kérdéseket feltenni.²³

A legismertebb kínzási módszerek többek között a láb- és ujjcsavarok²⁴, a

---

¹⁷ Jäger, 1834., 9.p.

¹⁸ A korabeli adatok alapján feltételezhető, hogy a vallatás során a kérdéseknek való megfeleltetés volt a fontos, hiszen így az adott vitás kérdést rögtön el tudták dönteni, hogy a boszorkányperekhez tartozik-e vagy sem. Éppen ezért nem a boszorkányokba vetett hitet tudjuk a kérdések feltevésével igazolni, hiszen nem volt fontos kérdés, hogy az eljárást lefolytató személy, vagy személyek ténylegesen hitték-e a boszorkányok létezését, vagy sem.

¹⁹ CCC 20. szakasz

²⁰ Maihold, 2006, 82.p.; Wolfgang Schild: *Alte Gerichtsbarkeit*, München, 1980., 160.p.

²¹ Lorenz, Sönke: *Gegner und Befürworter der Hexenverfolgung in der juristischen und theologischen Literatur des 15. bis 18. Jahrhunderts* In: *Siebenmorgen, Harald (Hrsg.): Hexen und Hexenverfolgung in deutschen Südwesten* Karlsruhe, 1994. (Továbbiakban: Lorenz, 1994.), 77.p.; Schormann, 1986., 43.p.

²² CCC 47. szakasz

²³ CCC 56. szakasz

²⁴ Ezen eszközök közül a hüvelykcsavar a nevéből is adódóan a hüvelykujjak összeszorítására volt alkalmas. Hasonló elven működött a lábcsavar, vagy ismertebb nevén a spanyol csizma is. Ezzel a szerkezettel a megkínzott személy sípcsontját szorították össze. Ebbe a körbe tartozott az úgynevezett lábfejcsavar is, amellyel a vádlott lábfejét kínozták. Ld.: Temesváry, Ferenc Dr.: *Büntetőeszközök a régi Magyarországon* In: *Jánosházi múzeum közleményei*, Szombathely, 1970. (a továbbiakban: Temesváry, 1970.), 19.p.; Lorenz, 1994., 77-78.pp.

felhúzás²⁵ és a vesszőcsapás voltak. Az itáliai bírósági szokások közül az egyik átvett szabály szerint a vádlottat szabadon kellett engedni, ha háromszor eredménytelen volt a kínvallatás. Ha valaki a börtönből távozott, azt visszahívni, így egy újabb kínvallatást elkezdni, ha az indító okra, amelyre az első „kínvallatás” támaszkodott, nem korlátozódott, továbbfolytatható volt.

Gyakran, ha a bíróságnak nem volt rá lehetősége, hogy elegendő bizonyítékot találjon és az érintettet halállal büntesse, a hatóságtól felmentést kapott (*absolutia ab instantia*), amely azonban csak egy ideiglenes, feltételes felmentést jelentett.²⁶

A bíró, aki a kínvallatott személy előtt szeretetreméltó álarcot szokott felvenni, megkérdezte a vádlottat a tortúra után, hogy miért vált olyan borzasztóvá külső megjelenése. Ezen ceremóniának is egyetlen célja az volt, hogy a vádlottat minden elképzelhető ürügy és fortély alkalmazásával önkéntes vallomásra bírja.²⁷

A vallomásokat azonban, amiket a kínvallatással csikartak ki, más vádpontokkal együtt, az ügynevezett vizsgálati jegyzőkönyvekben rögzítették, majd a kínvallatást követő napon a vádlottnak újból felolvasták²⁸, hogy befolyásmentesen tudja azt megerősíteni.²⁹

A korszakban irányadó skolasztikus szemléletnek megfelelően a bíró magát a boszorkányságot magától értetődőnek tartotta, realitásnak vélte, lényegében azzal, hogy a bíró elé tárták a gyanús dolgokat a képzelet- és önámításképzete következtében végeredményben már maga a bíró is hitte a boszorkányságot és szinte már magát is bűnösnek tarthatta.³⁰ Miután a bíró boszorkányságba vetett meggyőződése korabeli realitásként megjelent, így érthető, hogy elsődleges célja, minden eszköz felhasználásával a vádlott beismerésének elérése volt. Az ily körülmények között megszerzett vallomásról készített jegyzőkönyvet kérdésről kérdésre felolvasták az inkvirált személynek, aki javításokat és kiegészítéseket csatolhatott hozzá, hogy a kijelentéseinek igazságát figyelembe vétesse. Ezt követően a bűbajos személynek a vallomást még saját kezűleg alá kellett írnia. Ezzel a vallatás befejeződött.

Az aktákat megvizsgálva megállapítható, hogy általában nem sikerült maradéktalanul elérni, hogy a vélt boszorkánytól egy teljes, minden, a bíróság által előre meghatározott pontra kiterjedő önkéntes vallomást csikarjanak ki, hiszen a

---

²⁵ Ennek a kínzási módnak is különféle válogatott fajtáit különíti el Temesváry a művében. E szerint létezett a kötélfűző elnevezésű kínzóeszköz, amely során a kötelet az áldozat hátraszorított karjaira húzták rá, úgy, hogy a legkisebb mozdulatra is a szerencsétlen húsába vágódjon. A második, ebbe a csoportba tartozó kínzóeszköz, a már ismertebb csigázás. Ennek alkalmazása során a megkínzott személy kezeit hátrakötötték, majd egy felerősített csigán keresztül átvezetett kötéllal felhúzták. Ld., Temesváry, 1970., 19.p. Ennek eredményeképpen a megkínzott válla általában kiugrott a helyéről, ami bár nem minősül törésnek, mégis borzalmas fájdalommal járt.

²⁶ Schormann, 1986., 44.p.

²⁷ Stelzner, Friedrich Karl: *Das Zauber- und Hexenwesen in Lohr* Lohr, 1892. (a továbbiakban: Stelzner, 1892.), 14.p.

²⁸ Jäger, F.A.: *Geschichte des Hexenbrennes in Franken im 17. Jahrhundert*. In: *Original-Prozess-Akten von Dr. Jäger, Pfarrer in Pfürring an der Donau. Archiv des historischen Vereins 2. kötet 3. füzet* Würzburg, 1834. (a továbbiakban: Jäger, 1834.), 10.p.

²⁹ CCC 56, 57 szakaszok

³⁰ Byloff, Fritz: *Das Verbrechen der Zauberei (crimen magiae) Ein Beitrag zur Geschichte der Strafrechtspflege in Steiermark* Graz, 1902. (a továbbiakban: Byloff, 1902.), 441.p.

jegyzőkönyvek jelentős mértékben tartalmazzák a tanúkihallgatásokat is.³¹

A tanúkihallgatások

Az eljárás ezen szakaszában került sor néha-néha a tagadó bűntársak szembeállítására, akik kimondták, vallották, hogy tudomásuk van arról, hogy a vádlott például boszorkánytáncon volt jelen, és kérték az eljárás alá vont személyt, hogy az igazságot mondja, így megkímélhetné magát a további kínvallatástól.³²

A vizsgált korszakban általános tanúzási kényszer volt jellemző. A bíró a tanúkat esküre bírta, hogy a boszorkányperben csakis az igazságot mondják.³³ Azt, aki vonakodott, hogy a tanúzási esküt letegye, a Boszorkánykalapácsnak megfelelően, eretneknek kellett nyilvánítani és úgy annak megfelelően kellett vele bánni, kilátásba helyezve, hogy a bírság eljárást indít ellene is.³⁴

A Boszorkánypöröly néhány jó hírű ember elítéléséhez legalább három tanú kijelentésének azonosságát követelte meg, rossz hírű vádlottaknál elegendő volt két tanú is.³⁵ A tanúvallomásoknál legalább a vizsgálóbírónak, tanúknak, írnoknak és két tiszteletreméltó férfinak, mint kötelező-tanúknak jelen kellett lenniük. Az 1532-es Carolina³⁶ a gonosztett bizonyításához két vagy három hihető, jó tanút követelt meg. A kihallgatás alkalmával³⁷ a bíró két ülnökkel, és a bírósági írnokkal együtt hallgatta ki a tanúkat.³⁸

Azokat a tanúkat, akik hamis kijelentést tettek, poena infamiae-vel fenyegették meg. Vagyis ezért a hamis tanúskodásért súlyos büntetésben részesültek, amely lehetett a poena talionis és a poena mortis is.³⁹

Az akták szétküldése

A bíró az inkvizíciós eljárásban a bűncselekményt hivatalból üldözte; csak ő értelmezte a jogot és ítélte meg a cselekedeteket. Tehát a letartóztatottak élete és halála felett ő volt a szuverén úr.⁴⁰ Ennek ellenére a különösen nehéz kérdéseknél a jogtudósok tanácsát kérte ki. Így szabályozta a Carolina behatóan az akták küldésének intézményét, amelyből a peranyag kényszerű jegyzőkönyvezése következett be. A kialakult joggyakorlat szerint bíróság számára a jogtudósok által

---

³¹ Stelzner, 1892., 14.p.

³² Leitschuh, 1883., 34.p.

³³ Schmidt, 1982. III. 41.p.

³⁴ Schmidt, 1982. III. 42-49.pp.

³⁵ Schmidt, 1982. III. 40. és 49.pp.

³⁶ CCC. 66. szakasza

³⁷ CCC. 71. szakasz

³⁸ Kohler, Joseph – Schell, Willy: *Die Carolina und ihre Vorgängerinnen* Aalen, 1968. (a továbbiakban: Kohler-Schell, 1968.), 41.p.

³⁹ CCC. 68. szakasz

⁴⁰ Bartolomäus: „Über die Hexenprozesse“ In: *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 21. kötet Berlin, 1900. (a továbbiakban: Bartolomäus, 1900.), 79.p.; Hall, 1933., 2.p.

adott szakvélemény kötelezővé vált.⁴¹

Az aktákat például megküldték a felsőbb bíróságoknak, úgymint a Legfelsőbb Birodalmi Törvényszéknek és a Birodalmi Udvari Tanácsnak.

A Legfelsőbb Birodalmi Törvényszék által kiadott szakvélemények azt tükrözik, hogy a vádlottak helyzetén kívántak valamelyest javítani. Ezért például síkra szálltak azért, hogy a vádlottaknak ügyvédi képviselője lehessen; valamint a lehetőségekhez mérten meg akarták könnyíteni a börtönben töltött időt. A gyakorlat végül is azt mutatta, hogy a boszorkánybírók a Legfelsőbb Birodalmi Törvényszék utasításain viszonylag könnyen túltették magukat, így a vádlottak biztosra vehették, hogy semmilyen védelmet nem engedélyeztek számukra, és a bírák szabad akaratukból, utasításmentesen ítéleztek. Így a Törvényszék majdnem minden megbízásában szemrehányás található, hogy a tartományurak bíróságai megsértik a törvényt és az azokon alapuló szakvéleményekben meghatározott rendelkezéseket. A boszorkányság általános felfogásának megváltoztatását a Törvényszék nem tudta elérni, de szakvéleményt adott és megkísérelte, hogy az általa humánusabb és haladóbb szempontok szerint kezelt boszorkányügyeket az eljáró hatóság tagjai is hasonlóan kezeljék. Emellett a Birodalmi Udvari Tanács és a jogi fakultásokon oktató professzorok is foglalkozott a boszorkányperekben szakvélemények kiadásával. A tartományuraktól is elvárták, hogy minél gyakrabban állítsák fel a „Boszorkánybizottságokat”, mint tartományúri főhatóságokat, amelyek legfontosabb feladata a boszorkányperekben eljáró bíróságok módszereinek, valamint az elkészített jogi szakvélemények figyelembevételének ellenőrzése.

A boszorkánypróbák

A boszorkánypróba a korszakban egy ismert eszköz volt annak megállapítására, hogy a mindenkori vádlottakról kétséget kizáróan meg lehessen állapítani, hogy egy varázslóról vagy egy boszorkányról van-e szó. A boszorkánypróba, lényegében a középkori ordáliákból (istenítéletek) fejlődött ki.⁴² Ezek az „Istenítéletek” azon a feltevésen nyugszanak, hogy Isten igazságos és a földi világban is azt szeretné, hogy a jogot megteremtse és egyenesen betartassa. Ezek az istenítéletek alapjaiban az ördög ellen irányultak, aki a bűncselekményben lakozott.⁴³ Éppen ennek megfelelően markáns különbséget lehet megfigyelni a középkori istenítéletek és a boszorkánypróbák között. A magyar név (istenítélet) a lehető legjobban tükrözi a fogalom tartalmát, mivel ezen módszerekkel a pert döntötték

⁴¹ Schmidt, 1965., 113.p.

⁴² Ezt az álláspontot képviseli Balogh Elemér is. Balogh Elemér: A németországi boszorkányperek jogtörténeti jellemzői In: *Jogtörténeti Szemle 2004/4. szám* (a továbbiakban: Balogh, 2004.), 2.p.; valamint Tóth, G. Péter: Folyampróba – liturgikus vízpróba – boszorkányfűrésztés In: *Demonológia és boszorkányság Európában* Szerk: Pócs Éva Bp., 2001. (a továbbiakban: Tóth, 2001.), 259.p.

⁴³ Fehr, Hans: Gottesurteil und Folter. Eine Studie zur Dämonologie des Mittelalters und der neueren Zeit. In: *Festgabe für Rudolf Stammler zum 70. Geburtstag* Berlin, 1926. (a továbbiakban: Fehr, 1926.), 235.p.

el, vagyis az istenítélet során Isten megmutatta, kinek ad igazat.⁴⁴ Ezzel szemben a boszorkánypróbákat általában az eljárás közben alkalmazták annak megállapítására, hogy valóban boszorkánynak kell-e tartani a vádlottat. Tehát a próbáknak a per kimenetelére mindenképpen hatása volt, de nem találunk egy olyan esetet sem, amikor a próbák végeztével, arra való hivatkozással marasztaló ítélettel egyenértékűnek tekintették volna a próba eredményét.⁴⁵

Nagyon elterjedt volt például a tűpróba⁴⁶, amely szerint az ördög által adományozott boszorkány stigmát keresték. A hóhér egy hegyes tűvel a stigmát, amely legtöbbször anyajegy volt, megszurta. Ha nem serkent vér a sebből és a fogva tartott nem érzett fájdalmat, akkor a bíróság egy csalhatatlan boszorkány jegyet talált.⁴⁷ Amennyiben a vádlott teljes testfelületén nem találtak egy stigmának minősíthető jegyet, akkor az a felfogás érvényesült, hogy az ördög azért nem jelölte meg követőjét, mert teljesen megbízhatónak tartotta őt. Ennek értelmében csak a megbízhatatlanokra kellett stigmát raknia.⁴⁸ Egy másik ismérv volt emellett, ha a vádlott egy kínvallatásnál egy könnycseppet sem ejtett. A boszorkánypróbáknak ezt a változatát hívták könnypróbának.⁴⁹ További ismérv, ha a vádlott a kínvallatás során fájdalmat nem érzett (érzéketlen volt) és nem ájult el. Ezen utolsó két pontnál úgy tekintették, hogy az ördögi segítség első nyomát fedezték fel.⁵⁰ Ismerték és alkalmazták a mérlegpróbát⁵¹, amelynek segítségével megállapíthatták a gyanúsítottól, hogy boszorkány-e. Hiszen a boszorkányok a tisztességes, becsületese embereknel jóval könnyebbek voltak.⁵² Meg kell még említeni a vízpróbát⁵³, amelyet a 13. században a törvénykezési gyakorlatban betiltottak, majd a kora újkorban ismét engedélyezték, de csak boszorkányperekben.⁵⁴

A vádlott vallomása és a titkos ítélet

A titkos bírósági eljárás végén a vádlott vallomása és a titkos ítélet⁵⁵ volt. A Carolina 56. szakasza elrendelte, hogy a foglyot hagyni kell, hogy magától valljon, vagyis önkéntesen és nem lehet előre közölt adatokkal befolyásolni.

---

⁴⁴ Molnár Éva: *Boszorkányperek Magyarországon a XVII-XVIII. században* Bp., 1942. (a továbbiakban: Molnár, 1942.), 25.p.

⁴⁵ Ezt az álláspontot képviseli Balogh Elemér is, Ld., Balogh, 2004., 2.p.

⁴⁶ Nadelprobe

⁴⁷ Lorenz, 1994., 76.p.; Zwetsloot, H.: *Friedrich Spee und die Hexenprozesse* Trier, 1954. (a továbbiakban: Zwetsloot, 1954.), 228.p.; Schormann, 1986., 48.p.; Balogh, 2004., 3.p.

⁴⁸ Balogh., 2004, 3.p.

⁴⁹ Tränenprobe; Lorenz, 1994., 76.p.; Schmidt, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*, Göttingen, 1965. (a továbbiakban: Schmidt, 1965.), 90.p.; Schormann, 1986., 48.p.

⁵⁰ Schormann, 1986., 48.p.

⁵¹ Hexenwage

⁵² Zoepfl, Heinrich: *Deutsche Rechtsgeschichte* Braunschweig, 1872. (a továbbiakban: Zoepfl, 1872.), 449.p.

⁵³ Wasserprobe

⁵⁴ Lorenz, 1994., 76.p.; Schormann, 1986., 47.p.

⁵⁵ Geheime Urteil

Továbbá a bíró nem ígérhet egy beismerő vallomás estében sem a vádlottnak feltételes kegyelmet.⁵⁶ A bíróság az általa fontosnak minősített kérdésekben kikérhette az uralkodói udvar, vagy a jogi fakultások jogértelmezését is⁵⁷, amelyeket felhasználhatott az ítélet meghozatalánál. A bíró ezt követően a vallomásokat is figyelembe véve döntött az esetről; a bíró illetve az ülnökök elkészítették az ítéletet. Ezt az ítéletet titkos ítéletnek is nevezték, amelyet a boszorkányok, vagy varázslók már csak a nyilvános bíróság⁵⁸ előtt, az utolsó tárgyalási napon tudtak meg.⁵⁹

Az utolsó tárgyalási nap

Külön jelentőséggel bírt az utolsó tárgyalási nap, amely lényegében a törvényszék előtti eljárásnak a második szakaszát képezte. „Kiürült látványosságnak”⁶⁰ is nevezték, hiszen a már meghozott ítéletben semmilyen változás nem következhetett be a tárgyalást követően. Lényegében egy ünnepélyes bírósági tárgyalás volt, amelyet már a nyilvánosság előtt folytattak le.⁶¹ Harang megkondatásával kellett megnyitni, hogy mindenki tudomására hozzák a nagy eseményt.⁶² Ekkor a bírósági testület elé vitték a vádlottat⁶³, először itt olvasták fel neki nyilvánosan az összes vádpontot⁶⁴, amelyekre válaszolhatott⁶⁵. Ekkor vehetett igénybe a vádló és a vádlott is úgynevezett szószólót⁶⁶. Az összes vallomást felolvasták, amit a vádlottnak meg kellett erősítenie, és ezután következett az ítélet hozatal, amely lényegében a már meghozott ítélet nyilvános felolvasását jelentette⁶⁷. Felmerülhet az a kérdés, hogy mi történne akkor, ha a nyilvános tárgyaláson a vádlott nem tenné meg a kívánt vallomást, esetleg az ellene felhozott vádak, azt igazoló tényeket hazugnak tartaná. A birodalmi törvény megalkotói gondoltak ilyen istentelen eseményekre is, és rögzítették, hogy egy ilyen kellemetlen semmisség nem befolyásolhatja az ítéletet, hiszen a bíróság már meggyőződött az eljárás során a vádlott bűnösségéről és a bíróság előtt azért

⁵⁶ CCC. 56. szakasz; Rapp, L.: *Die Hexenprozesse und ihre Gegner in Tirol Brixen*, 1891. (a továbbiakban: Rapp, 1891.), 41.p.

⁵⁷ CCC. 4., 196. szakaszok

⁵⁸ offenen Gericht

⁵⁹ Hermann, L.: *Hexenprozesse aus der ehemaligen Cent vom Spessart und Bachgau* (aus aktenmäßigen Urkunden gezogen). In: *Erheiterungen, Belletristisches Beiblatt z. Aschaffener Zeitung* 19. szám 1866. (a továbbiakban: Hermann, 1866.), 75.p.

⁶⁰ „entleertes Schaustück” ld: Schormann, 1986., 33.p.; Conrad, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte I.* Band Karlsruhe, 1962. (a továbbiakban: Conrad, 1962.), 391.p., más szerzők színházi látványosságnak titulálja például: Maihold, 2006. 81.p.

⁶¹ CCC. 78. szakasz

⁶² CCC. 82. szakasz

⁶³ CCC. 86. szakasz

⁶⁴ CCC. 87. szakasz

⁶⁵ CCC. 90. szakasz

⁶⁶ CCC. 80. szakasz. „Fürsprecher” - Lényegében az ügyvéd, jogi képviselő elődjének tekinthető. Hangsúlyozni kell, hogy a teljes eljárás alatt kizárólag most volt lehetősége a vádlottnak arra, hogy képviselőt kérjen.

⁶⁷ CCC. 92-94. szakaszok

tagad, hogy büntetésétől menekülhessen.⁶⁸ Ez az utolsó tárgyalás, a hagyományokat betartva, mégis egy nagy közönségvontatást kiváltó esemény volt, amely a boszorkányüldözés elterjedését még jobban előmozdította. Hiszen nem csak az úgynevezett vallomást – beismerő vallomást – olvasták fel, hanem a feljelentő nevét is.⁶⁹ Ez intenzíven elősegítette az új gyanúsításokat, és újabb áldozatokhoz vezetett.⁷⁰ Ugyancsak a nyilvános tárgyalás fontos eleme volt annak demonstrálása, hogy a bíróság előtt semmi nem maradhat titokban, valamint az igazságra végül mindig fény kerül, és a bűnösök mindig megkapják a megérdemelt büntetésüket.

A büntetés végrehajtása

A büntetés végrehajtása az eljárás végét jelentette. A Carolina rendelkezései és más korszakbeli büntetőjogi normák szerint is sokkal gyakrabban szabtak ki halálos ítéletet, mint másfajta büntetést, például szabadság vesztes büntetését. Az egyéb, halálbüntetésen kívüli büntetések közé sorolták az életfogytig tartó börtönbüntetést, az örökre szóló vagy meghatározott ideig tartó tartományból, vagy adott városból való kiutasítást, a pénzbüntetést, a templomi munkát, a bűbajos személyek javainak elkobzását. A büntetések egyik különösen kegyetlen módja a nyelv egy részének lecsípése volt.⁷¹

Mielőtt a halálos ítéletet végrehajtották volna, fel kellett azt terjeszteni a fejedelem elé, aki az adott területen a kegyelmi jog⁷² gyakorlója volt. Az ítéletet csak ő erősíthette meg, tehát nem gyakorolta a kegyelmezés jogát, vagy csak ő változtathatta meg. A tettesnek való megkegyelmezés kizárólagosan a tartományúr fenntartott joga volt.⁷³

Az ítélet végrehajtása előtt három nappal az elítélt az ítéletéről tudomást szerezhetett. Így időt hagytak neki még a gyónásra és az áldozásra. Éppúgy maradt még ideje és lehetősége, hogy végrendeletét megtegye.

A kivégzés módjai

Eretnekek, boszorkányok és varázslók megbüntetésének leggyakoribb módja a máglyán való tűzhalál⁷⁴ volt.⁷⁵ A halált még gyorsította, hogy a hóhér az elítélt

---

⁶⁸ CCC. 91. szakasz

⁶⁹ Ez történet Kurtreierben is az első boszorkányok ellen lefolytatott eljárási hullám idején is, amikor 1590-től éveken keresztül ismertették az ítélethirdetéssel egy időben a vádlók neveit is. Ld.: Schormann, 1986., 33.p.

⁷⁰ Schormann, 1986., 33.p.

⁷¹ Knapp, Hermann: *Das alte Nürnberger Kriminalverfahren bis zur Einführung der Carolina* Berlin, 1891. (a továbbiakban: Knapp, 1891.), 274.p.

⁷² Gnadenrecht

⁷³ Byloff, 1902., 298.p.

⁷⁴ Feuertod auf Holzstößen

⁷⁵ Balogh, 2004., 4.p.

torkára egy porral teli zsákot függesztett, vagy ként, esetleg port a mellére öntött.⁷⁶ A kémiai folyamatok miatt így a szerencsétlen halálraítélt nem a tűzhalálba pusztult el, hanem valamivel korábban megfulladt.

Néha a tartományúr enyhítette az elítélt sorsát azzal, hogy a hóhér a boszorkányt, mielőtt megégette volna, megfojtotta. Továbbá alkalmazták a boszorkánykályhákat⁷⁷, tehát bizonyos tekintetben a büntető krematóriumokat.⁷⁸

A halálos büntetés (poena mortis) mellett kiegészítésként a kivégzés előtt még bizonyos mellék- és súlyosbító büntetést is kiszabtak. Ilyen lehetett például hogy izzó fogókkal csipkedték a szerencsétleneket.⁷⁹ A kivégzések nyilvánosak voltak, mert a hatékony elrettentés eszközeként is érvényesült.⁸⁰ Emellett eleget tettek a szenzációéhségnek is. Sok ember érkezett, többen még a gyerekeiket is magukkal vitték a kivégzőhelyre.

Az elítéltnak a korszakban alkalmazott bírósági szokás szerint viselnie kellett a börtön- és az igazolások költségeit. Ezenkívül a kivégzést követte a vagyonekobbzás is. Ez a vagyonekobbzás a boszorkányperекnél gyakran döntő szerepet játszott, hiszen a boszorkányüldözés néha a fejedelmi kincstárat is feltöltötte, hiszen ebből fizették nem jelentéktelen összegekkel a bírókat, a hóhérokat és a feljelentőket is. Tehát mindehhez szükség volt arra, hogy minden perbefogottól minél több pénzt szedjenek be.⁸¹

Az eddigiekből is nyomon követhető, hogy az inkvizitórius eljárás bevezetése a mindenkori hatalomnak jelentős érdekében állt és teljes mértékben kiszolgálta a fennálló rendet. A boszorkányperekben való alkalmazása pedig ékesen bizonyítja, hogy nem csak a jogalkotók, de a jogalkalmazók is kimerítettek minden lehetőséget, amellyel ez az új eljárási forma az uralkodó által meghatározott elvárások kiszolgálását biztosította.

---

⁷⁶ Knapp, 1891., II. 778.p.

⁷⁷ Hexenöfen

⁷⁸ Fehr, 1924., 32.p.

⁷⁹ Reich, Felix: *Hexenprozesse in Danzig und in den westpreußischen Grenzgebieten* München, 1940. (a továbbiakban: Reich., 1940.), 55.p.; Balogh., 2004., 4.p.

⁸⁰ Reich, 1940., 55.p.

⁸¹ Ld.: Balogh, 2004., 5.p.